

sentimentalnost između vremena i prostora

Miroslav Toholj: GOSPODAR SRCA, Filip Višnjić, Beograd, 1987.

dobrivoje stanojević

Ako se proza Miroslava Toholja do sada merila uglavnom prema prerpostavkama tradicije iz koje potiče, svrstavajući se u pomalo anarhodno bezlično telo »mlade srpske proze«, posle »Gospodara srca« nužno se i tradicijska merila kao i nove tendencije savremenog prozognog izraza u nas, moraju sameravati prema njoj. Iskušenja ovakvog poređenja se nametne posle pažljivije analize pripovedačkog istraživanja ranijih knjiga (»Hronike«) »To sniva lamparija«, i knjige priča »Apotekarkin raj i muške stvari« i novog, prvog romana koji je u katalogizaciji, bilo greškom ili namerno, svakako ne sasvim slučajno, pomalo ironično, žanrovske označenje kao »romansa«. Ono što nas mame, čitajući novu Toholjevu knjigu, da razmišljamo o tom smeru jeste umešno izgradjena hronikalnost (karakteristična, kad je reč o mlađim piscima, i za prozu Radoslava Petkovića) koja postepeno pokazuje da je samo pripovedanja svojevrsno kretanje kroz odabranii ili nametnuti svet, u suštini krajnje simetričan, bez obzira na sve moguće pravce individualnih izbora posebnih likova u romanu.

U »Gospodaru srca« data je privlačna narrativna verzija jedne glavne i nekoliko sporednih karakteroloških dinamika koja, izlažući sentimentalni, često i patetični, stilski kompleks do linije posebnog lirskog obremenjenja, ukazuje na nužnu statičnost većite zapitanosti o smislu pričanja.

Često ponavljanje iskaza poput: »ali i tu sliku smenjuje druga«, urpkos nastojanju za kretanjem, u stvari postoji da zbujuje onoga ko istraino prati dve drame — dramu čitanja i dramu pisanja. Toholjev pripovedač neprestano ističe svoje shvatavanje kretanja kao pripovedanje o drugoj bitnosti, o prividno sekundarnom kvalitetu: »Ljudi su davno otkrili moju osobinu — da od sjenke ne opažam ono što je stvara«. Međutim, namera pripovedača zaklanja telo priče od jasnog razobiljevanja, jer junak sam kaže: »Došla je, zatim, noć koju vam neću opisati...?«

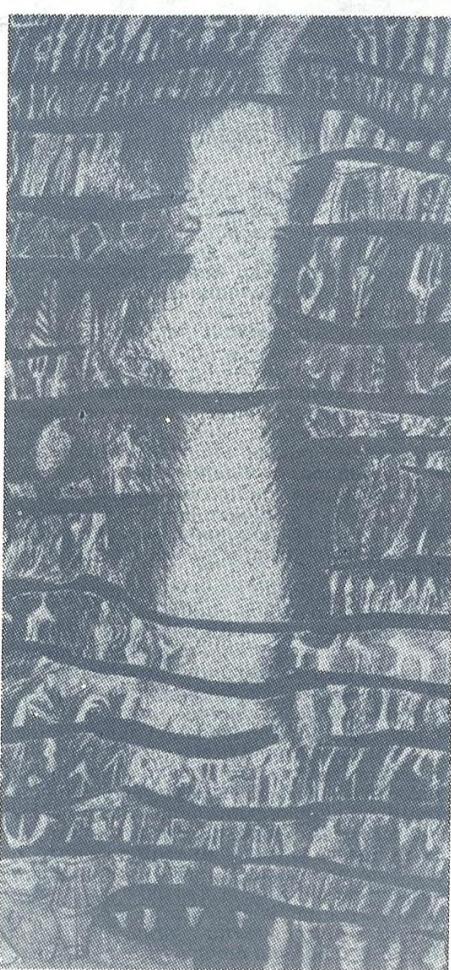
Ključ za ovo rešenje nalazi se na stranicama same knjige. Jer »kretanje« u »Gospodaru srca« jeste sastavni deo pripovedačkog prostora i vremena. Kretanje ipak nastaje zbog udaljenosti junaka, koji su nekad bili na okupu, tražeći se i bežeći, međusobno se privukujući i odbijajući se voljebnim silama slučaja. Kretanje nije linearno, niti se išta u romanu dešava podrazumevanim zdravorazumskim redom. Neprestana promena mesta pripovedanja uslovljava osobenu narrativnu dinamiku. Otuda je tekst bremenit eliptičnim rečenicama kako u dijalogu tako i u pripovedačevom opisivanju.

Prividna mirovanja i kretanja glavnog junaka ne poznaju zakonitosti fizičkog kretanja jer su promene najočitije kada se u stanju mirovanja dolazi do novih saznanja podstaknutih sentimentalnim prisjećanjima ili predviđanjima.

Ključna teza o junaku glasi: glavni akter miruje kad se kreće, a najkorenitije promene se kod njega zapažaju kad se nalazi na jednom mestu i ima prilike da se seća i razmišlja. Promena udaljenosti između njega i drugih junaka ima svoje stvarne vrednosti u zavisnosti od samosvojnog doživljaja. Jer, »u tenu se presjećaju vremenske nitи«.

Za razumevanje romana može izgledati korisno da se odrede afektivna stanja mirovanja i kretanja pomoću mesta, vremena i pro-

mena u karakteru. Međutim, samo je prividno tako. Topološka određenja junaka, ili mesta radnje, (Herceg—Novi, Zelenika, Ljubinj), Trebinje, Sarajevo) malo doprinose očrtavanju dinamike glavnog junaka. Mirovanje je njegova važnija mera postojanja. Iako junak retko priznaje za sebe da je avanturistički tip, on daže povoda da se odredi i kao junak mirovanja, bivanja na istom mestu u različitim vremenima, i kao junak kretanja, postojanje na različitim mestima u različitim vremenima. Između ova dva stanja, mirovanja i kretanja nalazi se uvek prepriča. Između mirovanja i kretanja nalazi se kretanje, a između kretanja i mirovanja

Milica Mrda Kuzmanov, crtež

nja postoji jedino mirovanje. Tako poredani jedan do drugog, narrativni delovi »Gospodara srca« govore o zasebnim segmentima mirovanja, odnosno kretanja, a zajedno tvore vrlo dinamičku strukturu ponašanja glavnog junaka, što je glavno obeležje njegovog nostalgičnog karaktera. Jer nostalgija može biti samo onaj ko se kreće. Nostalgija jeste pitanje onoga ko

se krećao, ali nije stanje onoga ko se kreće. Nostalgija, tačnije, jeste stanje onoga ko se kreće. Nostalgija, tačnije, jeste stanje onoga ko se krećao i mijenja trenutno, manje onoga ko je mirovan i kreće se.

Glavni junak romana, Mihail, dakle jeste protivurečje, borba dva različita principa u romantu, mirovanja i kretanja.

Može se činiti izlišno detaljno izlagati shemu organizovanja pripovedanja koja je tako, naizgled, jasna da je malo verovatno da će koji čitalac pogrešno razumeti, potrudi li se samo, njenu bit. U romanu se kaže: »Spori i lijeno sam pisao, ovde u grlu me nešto prekidalo, i trebalo bi da su iza toga slova sve ljepša. Ali sad: troši se njihova ljepota i u njihovoj istini i u njihovom smislu«. Ali u Toholjevom razumevanju i pripovedačkom objašnjavanju kretanja i mirovanja sadržano je mnogo više elemenata nego što se vidi na prvi pogled.

Dok je kretanje u romanu prevashodni fabularni sastojak, uzročno značajno obeležje radnje, ono ne poseduje relevantnost strukturalnog izgradivanja značenja. Iako svako kretanje glavnog junaka naznačava neku promenu, svaka promena ne dovodi do kvalitativne nadgradnje. — Ovo je kraj »Gospodara srca« — kaže na jednom mestu pri kraju romana pripovedač — »i za to hoću da se bar nešto ljudski dogodi«. Postaje sumnjava kako posle toliko promena pripovedač ocenjuje da se ništa »ljudski« nije dogodilo. Roman, u stvari, teži da izazove recepciju šok, jer u radnji sa čestim promenama prostora, ali bez akcionih desavanja karakterističnih za žanrovske romanove, on ne vidi bitan znak kretanja. Pripovedač, poput Galilea, predočava da je samo pripovedanje, u stvari, inercijsko narrativno kretanje. Promene lokaliteta nemaju suštinskih uzroka, a ako ih i imaju oni su više kompozicioni nego značajni elementi. Čitalac se upućuje, tananom nagevoštajima, da ne traži uzrok promene prostora, već najpre posledice metamorfoza u sentimentalnoj shemi glavnog junaka.

Traganje za idealnim čitaocem, naglašenje pri kraju romana, sledeći poetičke pretpostavke Kalvinovog romana: »Ako jedne zimske noći neki putnik...«, prizivajući ponekad razrajuću ironiju prepoznatljivu u delima Slobodana Novaka, upućuje na preplitanje kretanja i mirovanja (upravo prožimanje a ne nastavljanje, kakvo je očito u svakodnevici). Gradenje hronikalnog stilskog kompleksa umetnički bogati osećanje tragičnosti glavnog junaka ako to osećanje jeste, u krajnjoj liniji, samo jedna od niti koje, povezivanjem prividno naglašenog fabulativnog toka, ističu hronikalnost kao najprimereniji postupak u predstavljanju »tajni« koje se ne mogu dokučiti.

... Da naše pamćenje seže dalje, u ovoj mlađoj ženi prepoznali bismo jednu od onih čiji put će se okončati ovde u Zelenici i jednu od onih na čijoj davnoj humci danas više nema nekog baš vrijednog bilježa

Pripovedanje o kretanju koje je uvek uzrok izvesnih promena u, ili oko glavnog junaka, sada se preobraća u dilemu trenutka koji predstavlja preobraćanje kretanja u mirovanje i mirovanje u kretanju u romanu. Funkcionalno traženje tog trenutka od strane pripovedača i čitaoca dovodi do toga da pripovedač traži idealnog čitaoca a čitalac idealnog pripovedača. Takvo traganje ubrzava pripovedanje i donosi jedan, da naše uslove, još nedovoljno istraženi kvalitet, kada traganje za formom jeste, u podjenakoj meri, praćeno i razložno strukturiranom, motivisanom afektivnom skalom glavnih likova. Ishod je svrhovito bogaćenje vremena u pripovedačkom prostoru i prostor u pripovedačkom vremenu. Ali ne odabira se bilo koje vreme niti bilo koji prostor, već upravo »vremeprostor« koji, toliko prizeljkivanu sentimentalnost novog kova, lišenu patetike, vraća na teren gde se funkcionalno sudaraju ljubav prema obliku i čežnja za pričom.